

ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ԴԵՐԸ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱԴԻ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ (1998-2003 ԹԹ.)

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Ֆրանսիայի Հանրապետությունը լուրջ հետաքրքրություն ցուցաբերեց Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի հանրապետությունների նկատմամբ, ինչը պայմանավորված էր թե՛ քաղաքական և թե՛ տնտեսական նկատառումներով: 1996 թ. դեկտեմբերին Ֆրանսիան, ցանկանալով ամրապնդել իր քաղաքական ազդեցությունը տարածաշրջանում, դառնում է ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ: Նա այս շրջանում նպատակ էր հետապնդում խորացնել քաղաքական երկխոսությունը տարածաշրջանի պետությունների հետ, ինչպես նաև անթաքույց հետաքրքրություն էր ցուցաբերում Մերձկասպյան տարածաշրջանի էներգետիկ պաշարների արդյունահանման ծրագրերի նկատմամբ¹:

1998 թ. փետրվարին Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հրաժարականը և նույն թվականի մարտին Ռոբերտ Բոչարյանի ընտրվելը ՀՀ նախագահի պաշտոնում միանգամայն նոր իրադրություն են ստեղծում ԼՂՀ հակամարտության կարգավորման գործընթացում: Հայաստանի նոր իշխանությունները կտրուկ դեմ են արտահայտվում հակամարտության լուծման փուլային տարբերակին², ինչը սառնության պատճառ է դառնում հայ-ֆրանսիական հարաբերություններում: Այս կապակցությամբ Ֆրանսիայի դիվանագիտական շրջանակներ-

¹ 1996 թվականից ֆրանսիական «Elf Aquitaine» ընկերությունը 10 % մասնաբաժնով մասնակցում էր Շահ Դենիզ հանքավայրի շահագործման աշխատանքներին, իսկ 1997 թ. հունվարից նույն «Elf Aquitaine» ու ֆրանսիական «Total» ընկերությունները համապատասխանաբար 65 ու 10 % մասնաբաժիններով մասնակցում էին Լենքորանի հանքավայրի շահագործմանը: Բացի այդ ֆրանսիական կողմը նախատեսում էր նոր պայամանագրեր կնքել և խորացնել տնտեսական համագործակցությունն Ադրբեջանի հետ (տե՛ս «Azerbaijan's Caspian exploration heating», Oil & Gas Journal, Jan. 20, 1997, էջ 31):

² Տե՛ս Hovhannisyán N., The foreign policy of the republic of Armenia in the Transcaucasia-middle eastern geopolitical religion, Yerevan, 1998, էջ 16:

րը գտնում էին, որ Քոչարյանի դիրքորոշումը ԼՂ խնդրի կարգավորման հարցում բավականին կոշտ է և նույնիսկ կարող է տապալել բանակցային գործընթացը³:

Սիւնույն ժամանակ ճգնաժամ էր հասունանում նաև ֆրանսադրբեջանական հարաբերություններում: Ֆրանսիացիներին չի հաջողվում ադրբեջանական կողմի հետ ստորագրել տնտեսական համագործակցության նոր փաթեթը, որը թույլ կտար ընդլայնել ֆրանսիական ընկերությունների գործունեությունն Ադրբեջանի էներգետիկ սեկտորում⁴: Այս ամենը պայմանավորված էր Ֆրանսիայի նկատմամբ ադրբեջանական իշխանությունների վստահության անկումով, որն էլ Ֆրանսիայի ԱԺ կողմից 1998 թ. մայիսին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման վերաբերյալ օրինագծի ընդունման հետևանքն էր: Ուստի պատահական չէ, որ Ֆրանսիայի նախագահ Ժակ Շիրակը, հաշվի առնելով վերոնշյալ հանգամանքները, հետաձգում է⁵ 1998 թ. սեպտեմբերին նախատեսված այցը Հարավային Կովկաս⁶:

Նման պայմաններում Հայաստանի առջև խնդիր էր ծառացել մեղմել ԼՂ հարցում ՀՀ դիրքորոշման վերաբերյալ Ֆրանսիայի բացասական արձագանքը: Այդ նպատակով նախ 1998 թ. մայիսի 25-ին Ռոբերտ Քոչարյանը Ժակ Շիրակին նամակ է գրում, որտեղ ներկայացնում է հայկական կողմի տեսակետները ԼՂ խնդրի կարգավորման գործընթացի վերաբերյալ և պատրաստակամություն հայտնում վերսկսել բանակցությունները⁷: Դրանից զատ մայիսի 30-ին Լիբանանի վարչապետ Ռաֆիկ Հարիրիի միջնորդությամբ Բեյրութում տեղի է ունենում Վարդան Օսկանյանի և Ժակ Շիրակի հանդիպումը: Ձրուցի ընթացքում Օսկանյանը Ֆրանսիայի նախագահին է ներկայացնում ԼՂ հակամարտության կարգավորման հարցում ՀՀ նոր իշխանությունների մոտեցումները, որոնք միանգա-

³ Տես նույն տեղում, ց. 3, գ. 196, թ. 38:

⁴ Տես նույն տեղում, ց. 5, գ. 22, թ. 79:

⁵ Տես ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԱ, ց. 3, գ. 196, թ. 4:

⁶ Ժակ Շիրակի տարածաշրջանային այցը, որի մասին հայտնի էր դարձել դեռևս 1997 թ., այդպես էլ չի կայանում: Սիայն 2006 թ. Շիրակը պետական այցով հյուրընկալվում է Հայաստանում:

⁷ Տես ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԱ, ց. 3, գ. 196, թ. 88:

մայն հասկանալի են դառնում Ֆրանսիայի նախագահին⁸։ Շիրակը նշում է, որ այս հանդիպումն արդեն հնարավորություն կտա իրեն ներգրավվելու և աշխատելու կողմերի հետ։ Այս կապակցությամբ Օսկանյանն իր հուշերում գրում է. «Իրոք, հաջորդ մի քանի տարիների ընթացքում Շիրակը դարձավ բանակցությունների հիմնական շարժիչ ուժը։ Նրա անձնական մասնակցության շնորհիվ բանակցությունները գաղափարական լուրջ բեկում ապրեցին»⁹։

Ժակ Շիրակին ուղղված նամակից և Օսկանյան-Շիրակ հանդիպումից հետո Ֆրանսիան վերանայում է իր մոտեցումները հակամարտության կարգավորման հարցում։ Ֆրանսիացիներն ընդունում են, որ Հայաստանում տեղի ունեցած իշխանափոխությունից հետո կարգավորման «փուլ առ փուլ» տարբերակն արդեն սպառել է իրեն, և անհրաժեշտ է մշակել խնդրի լուծման նոր տարբերակներ՝ հաշվի առնելով հակամարտության բոլոր կողմերի մոտեցումները¹⁰։ Ֆրանսիայի այս դիրքորոշումը հաստատվում է 1998 թ. հոկտեմբերին, երբ նախարար Օսկանյանը Փարիզում քննարկում է ԼՂ կարգավորման խնդիրն իր ֆրանսիացի գործընկերոջ՝ Յուրբեր Վեդրինի հետ։ Վերջինս պատրաստակամություն է հայտնում «աջակցել կողմերին՝ բանակցային գործընթացում ստեղծված փակուղային իրավիճակը հաղթահարելու նպատակով»¹¹։ Այս մոտեցումը կիսում էին նաև ԱՄՆ-ը և Ռուսաստանը։ Ուստի Մինսկի խումբը 1998 թ. նոյեմբերին կողմերին է ներկայացնում հակամարտության կարգավորման «Ընդհանուր պետության» տարբերակը, որը, սակայն, անմիջապես մերժվում է Ադրբեյջանի կողմից։

Հաջորդ երկու տարիների ընթացքում խաղաղ կարգավորման գործընթացը լուրջ տեղաշարժեր չի արձանագրում, սակայն աչքի է ընկնում Քոչարյանի ու Ալիևի մի շարք հանդիպումներով։ Ֆրանսիան, ողջունելով Հայաստանի ու Ադրբեյջանի նախագահների

⁸ Տե՛ս Օսկանյան Վ., Անկախության ճանապարհով։ Փոքր երկրի մեծ մարտահրավերները։ Նախարարի օրագրից, Երևան, 2013, էջ 189։

⁹ Նույն տեղում, էջ 190։

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԱ, ց. 3, գ. 196, թ. 4։

¹¹ "Point de presse, declarations du porte-parole". 13.10.1998, Paris. Bases documentaires du ministère des Affaires étrangères et européennes.

միջև ուղղակի շփումների վերականգնումը¹², ուշադրության կենտրոնում էր պահում դրությունը Հարավային Կովկասում և փորձում հակամարտության լուծման հնարավոր տարբերակներ գտնել: Հիմնականում հենց այդ նպատակով էր 1999թ. սեպտեմբերին Հարավային Կովկաս է այցելում Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարարի բանագնաց Միշել Ֆուշեն¹³:

1999-2000 թթ. Հայաստանի և Ադրբեջանի նախագահների միջև տեղի ունեցող պարբերական հանդիպումներն ու խնդրի կարգավորման հարցում Մինսկի խմբի համանախագահների ներդաշնակ մոտեցումները բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում հակամարտությանը համապարփակ լուծում տալու համար: Օգտագործելով այս հանգամանքը՝ ժակ Շիրակը 2001 թ. հունվարին հանդես է գալիս միջնորդությամբ: Շիրակը Փարիզ է հրավիրում Հայաստանի ու Ադրբեջանի նախագահներին՝ երկկողմ և եռակողմ ձևաչափով բանակցությունների: Այս հանդիպմանը հաջորդում են Շիրակի միջնորդությամբ և նրա մասնակցությամբ ևս մի քանի հանդիպումներ¹⁴: Ամենակարևոր բանակցությունները տեղի են ունենում 2001 թ. մարտին Փարիզում: Հանդիպումից հետո Շիրակը լավատեսական գնահատական է տալիս բանակցությունների ընթացքին՝ հույս հայտնելով, որ «տարին չի ավարտվի առանց կողմերի համար ընդունելի լուծում գտնելու»¹⁵:

Փարիզի հանդիպումներից հետո շրջանառության մեջ է դրվում «փարիզյան սկզբունքներ» հասկացությունը, որը, ըստ էության, Շիրակի առաջարկած կարգավորման տարբերակի հիմնասյունն էր: Բանակցությունների մանրամասները, ինչպես նաև փարիզյան սկզբունքների ամբողջական բովանդակությունը մինչ այսօր հայտնի չեն: Այնուամենայնիվ, ըստ արտգործնախարար Օսկանյանի,

¹² ՏԵՍ ՀՀ ԱԳՆ ՊՊԱ, ց. 5, գ. 22, ք. 218-219:

¹³ ՏԵՍ "Point de presse, declarations du porte-parole". 03.09.1999, Paris. Bases documentaires du ministère des Affaires étrangères et européennes.

¹⁴ ՏԵՍ Օսկանյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 193:

¹⁵ "Point de presse conjoint du President de la Republique, M. Jacques Chirac, du pPresident de la Republique d'Azerbaïdjan, M. Heydar Alirezaoglou Aliiev, et du Ppresident de la Republique d'Arménie, M. R. Kotcharian". 05.03.2001, Paris. Bases documentaires du ministère des Affaires étrangères et européennes.

Ժակ Շիրակի միջնորդության գաղափարական հենքը «կառուցված էր հարցին ամբողջական լուծում տալու մոտեցման վրա՝ սկզբունք ընդունելով Լեռնային Ղարաբաղը Լաչինի հետ միասին Հայաստանի ինքնիշխանությանը հանձնելու դիմաց Ադրբեջանին Հայաստանի տարածքով դեպի Նախիջևան կայուն և անխափան միջանցքի տրամադրումը»¹⁶:

Հայաստանի և Ադրբեջանի նախագահներին 2001 թ. ապրիլին Քի Վեսթում տեղի ունեցած բանակցությունների ընթացքում հաջողվում է համաձայնեցնել հաշտության համաձայնագիր՝ հիմնված փարիզյան սկզբունքների վրա: Այնուամենայնիվ Հեյդար Ալիևը շուտով հրաժարվում է հետագա ընթացք տալ համաձայնագրի կնքմանը: 2001 թ. ընթացքում Սինսկի խմբի և հատկապես Ֆրանսիայի միջնորդության որոշակի հաջողությունը պայմանավորված էր մի շարք գործոններով: Նախ՝ Հեյդար Ալիևը տրամադրված էր լուրջ փոխզիջումների գնալ: Նա ցանկանում էր ԼՂ հիմնահարցին տալ վերջնական ու համապարփակ լուծում՝ ձերբագատելով որդուն այս բարդ խնդրից: Երկրորդ՝ համանախագահ երեք պետություններն այս ժամանակահատվածում բավականին ներդաշնակ և համաձայնեցված էին գործում, ինչը պակաս կարևոր չէր: Իսկ ահա երրորդ գործոնը, մեր կարծիքով, կապված է Ֆրանսիայի գործադրած ջանքերի և մասնավորապես նախագահ Շիրակի գաղափարական ներդրման հետ:

2002 թ. սկզբում Ֆրանսիան փորձում է վերակենդանացնել կարգավորման գործընթացը՝ շարունակելով հիմք ընդունել Փարիզում ձեռք բերված պայմանավորվածությունները: Այսպես ՀՀ նախագահին ուղղված նամակում Ժակ Շիրակը ցանկություն է հայտնում, որ «Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև երկխոսությունը, չնայած բանակցային գործընթացում առկա դժվարություններին, կհանգեցնի կողմերի միջև քաղաքական և վերջնական համաձայնության՝ Փարիզյան հանդիպումների ընթացքում մատնանշված ուղուն համապատասխան»¹⁷: Սակայն հունիսին տեղի է ունենում մի իրա-

¹⁶ Տե՛ս Օսկանյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 194:

¹⁷ Տե՛ս ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԱ, 9, 8, գ. 22, թ. 7:

դարձություն, որը լուրջ հարված է հասցնում փարիզյան սկզբունքների հիման վրա հակամարտությունը կարգավորելու հեռանկարին և Ֆրանսիայի միջնորդական ջանքերին: Հեյդար Ալիևը Բաքվում Մինսկի խմբի Ֆրանսիացի նոր համանախագահի հետ հանդիպման ժամանակ մամուլի առջև բացահայտում է փարիզյան սկզբունքների որոշ մանրամասներ¹⁸: Այս իրադարձությունն արժանանում է Ֆրանսիայի խիստ քննադատությանը¹⁹: Ավելորդ չէ նշել նաև, որ հայկական կողմն անմիջապես ժխտում է Ալիևի խոսքերը՝ շեշտելով, որ փարիզյան սկզբունքների վերաբերյալ վերջինիս ձևակերպումներն աղավաղված են:

Չնայած Ադրբեջանի նախագահի հայտարարության բացասական ազդեցությանը՝ Ֆրանսիան շարունակում էր իր միջնորդական ջանքերը: 2002 թ. հոկտեմբերին Հարավային Կովկասի հանրապետություններ է այցելում Ֆրանսիայի ԱԳՆ պետական քարտուղար Ռընե Մյուզըլիեն: Նախարար Օսկանյանի և Մյուզըլիեի հանդիպման ընթացքում վերջինս նշում է, որ Ալիևը պատրաստ է հիմնախնդիրը կարգավորել փարիզյան սկզբունքների շրջանակներում՝ չնայած, որ ադրբեջանական կողմը զգուշավոր ու սպասողական կեցվածք է ընդունել: Ավելին, Ֆրանսիացի պաշտոնյան ընդգծում է, որ «հակամարտության խաղաղ կարգավորման գործընթացն ապահով հուն տեղափոխելու համար անհրաժեշտ է վստահել նախագահ Շիրակին և Ֆրանսիայի միջնորդական առաքելությանը»²⁰:

Մյուզըլիեի այցը և նրա կատարած դիտարկումները ցույց տվեցին, որ Ֆրանսիական կողմը դեռևս չէր կորցրել հակամարտությունը փարիզյան սկզբունքների հիման վրա կարգավորելու հույսը և փորձում էր բանակցային գործընթացը պահպանել Ֆրանսիայի առաջնորդության ներքո: Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ Մյուզըլիեն Բաքվում ոչ միանշանակ հայտարարություններ արեց: Ադրբեջանական «էխո» պարբերականին տված հարցազրույցում նա նշում է, որ ԼՂ հիմնախնդրի կարգավորման հարցում Ֆրանսիայի «անփոփոխ դիրքորոշումը հիմնվում է Ադրբեջանի տարածքային

¹⁸ Տե՛ս «Ազգ» օրաթերթ, 15.06.2002:

¹⁹ Տե՛ս «Նոյյան Տապան» լրատվական կենտրոն, 20.06.2002:

²⁰ ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԱ, ց. 8, գ. 22, թ. 54:

ամբողջականության պաշտպանության սկզբունքի վրա»²¹: Այս հանգամանքն ակնհայտորեն փոխկապակցվում է Ադրբեջանում ֆրանսիական նավթային ընկերությունների գործունեության խնդրի հետ, որը կրկին անգամ պետք է քննարկման առարկա դառնար Մյուզըլիեի և Ադրբեջանի իշխանությունների միջև բանակցություններում²²:

2003 թ. հոկտեմբերին Ադրբեջանի նախագահ է ընտրվում Յեյդար Ալիևի որդին՝ Իլհամ Ալիևը, ով վերանայում է Ադրբեջանի քաղաքականությունը ԼՂ խնդրի կարգավորման հարցում: Ադրբեջանի նոր նախագահը սպասողական քաղաքականություն է որդեգրում և վերջնականապես հրաժարվում հիմնախնդիրը փարիզյան սկզբունքների հիման վրա լուծելու մոտեցումից: Այս իրադարձությամբ, փաստորեն, ավարտվում է ԼՂ հակամարտության կարգավորման գործընթացում Ֆրանսիայի միջնորդության ամենաակտիվ շրջանը:

Ամփոփելով՝ անհրաժեշտ ենք համարում արժանագրել, որ 1998-2003 թթ. Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման գործընթացում Ֆրանսիայի ակտիվ միջնորդությունը հիմնականում պայմանավորված էր Հարավային Կովկասում Ֆրանսիայի քաղաքական ազդեցության հաստատման և տնտեսական դիրքերի ամրապնդման գործոններով: Ֆրանսիան գիտակցում էր հիմնախնդրի արագ կարգավորման և տարածաշրջանում կայունության ամրապնդման անհրաժեշտությունը, ինչը կերաշխավորեր թե՛ Ֆրանսիայի և թե՛ Եվրոպական միության անդամ մյուս պետությունների ներդրումների ապահովությունը տարածաշրջանում: Միևնույն ժամանակ Ֆրանսիան ակնհայտ շահագրգռվածություն էր ցուցաբերում զարգացնելու տնտեսական համագործակցությունն Ադրբեջանի հետ: Չնայած Ֆրանսիայում ազդեցիկ ու մեծաթիվ հայ համայնքի ներկայությանը, ինչպես նաև հայ-ֆրանսիական սերտ համագործակցությանը, Ֆրանսիան այս ժամանակահատվածում

²¹ "Visite en Azerbaïdjan, entretien du Secrétaire d'Etat aux Affaires Etrangères, M. Renaud Muselier, avec le quotidien Azerbaïdjanais "Echo"; 01.10.2002; Bakou. Bases documentaires du ministère des Affaires étrangères et européennes.

²² Séu Point de presse, Paris, 27.09.2002, Bases documentaires du ministère des Affaires étrangères et européennes.

ԼՂ հիմնախնդրի կարգավորման հարցում երբեք աչքի չի ընկել ընդգծված հայամետ դիրքորոշումներով: Հակառակը, ֆրանսիական դիվանագիտությունը որպես կանոն փորձել է հավասարակշռված մոտեցում ցուցաբերել, թեև երբեմն ընդգծել է հակամարտությունն Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության շրջանակներում կարգավորելու անհրաժեշտությունը:

TIGRAN BAGHDASARYAN

THE FRANCE'S ROLE IN THE NAGORNO-KARABAKH CONFLICT SETTLEMENT (1998-2003)

SUMMARY

The interest of France towards the Republics of Armenia, Georgia and Azerbaijan is determined mainly by political and economic factors. Since December 1996, France was involved in the Nagorno-Karabakh conflict settlement as one of the OSCE Minsk group co-chair counties.

As a result of change of power in the Republic of Armenia in 1998, the Armenian approach to the conflict settlement was reconsidered, which entailed a negative reaction from France. However, in 1999-2003 the French mediation and the personal involvement of French president Jacques Chirac in conflict settlement process was constructive and mainly useful.

ТИГРАН БАГДАСАРЯН

РОЛЬ ФРАНЦИИ В УРЕГУЛИРОВАНИИ НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА (1998-2003 ГГ.)

РЕЗЮМЕ

Начиная с декабря 1996 года Франция является сопредседателем Минской группы ОБСЕ. В результате смены власти в Республике Армения в 1998 году армянская сторона пересмотрела свою позицию в вопросе урегулирования Нагорном Карабахского конфликта, что в свою очередь вызвало отрицательную реакцию со стороны Франции. Несмотря на это, в период 1999-2003 годов посреднические усилия французской стороны в вопросе урегулирования конфликта и в частности личная вовлеченность президента Жака Ширака были конструктивными и в основном полезными.